

A TUSZEHURE mint jogtanári ars poetica

A címben szereplő, első hallásra talán „indiánosnak” (spanyolosnak) tűnő kifejezés valójában egy mozaikszó, amely – meglátásom szerint – a négy kulcsszót rejt magában, és amely vezérfonalul szolgálhat egy jogtanár tevékenységében, szellemi felfogásában, kisugárzásában, és amely számomra ars poetica-ként is megfogalmazható.²

Jelentése szerint tehát a

TU=TUDÁS

SZE=SZERETET

HU=HUMOR

RE=REND

kvartettje alkotja felfogásom szerint a jogtanári alapköveket.

Ad I. Tudás

A tanított anyag, a jogi matéria, az emberi sorsokat jobbítani igyekvő jogtudomány (a társadalmat alkotó emberi közösség, valamint az egyén) mélyreható ismerete és szellemének, üzeneteinek megértése nélkül nem beszélhetünk tanári eredményességről, ez szinte evidensnek, „conditio sine qua non”-nak, elmaradhatatlan feltételnek és prioritásnak tűnik. Kevésbé evidens, hogy a tudásnak vannak más aspektusai, amelyeket szintén követelményként fogalmazhatunk meg. Nevezetesen ismerni kell a helyes-útmutató-érdekelkeltő tanítási módszereket, továbbá a diákokat és nem utolsósorban saját magunkat.

- a) Egyetemi jogtanárként nem haszontalan, ha az aktuális, naprakész³ elméleti (szakkönyvi-folyóirati) forrásokon kívül személyes szakmai kapcsolatokat, hazai és külföldi konferencia, vendégtanári élményeket⁴ és gyakorlati tudnivalókat is (netán praxist is folytatva) magába szippant az igényes oktató és törekszik örök kíváncsiságával, gyermeki rácsodálkozási képességével⁵ a valódi tudást, vagyis az összefüggések keresését, a szabad, önálló gondolkodást, a bölcselkedést is megtanítani.⁶ (Így válhat maga is bölccsé, vagy legalább bölcsebbé az idők folyamán.)

¹ Dr. univ. ec. Fenyvesi Csaba PhD, dr. habil. egyetemi docens, PTE ÁJK Büntető és Polgári Eljárásjogi Tanszék

² Könnyen lehet, hogy más tantárgyak (más tudományágak) tanárai is ugyanezeket fogalmazhatják meg. (Nem „jogspecifikus” a téma – elismerem.)

³ Divatos ma az élethosszig tartó tanulás kifejezés, magam erre a következő gondolatot közvetítem: „Az élet olyan, mint a biciklizés. Csak úgy tarthatod meg az egyensúlyt, ha mozgásban maradsz.” Albert Einstein a kisebbik fiának, Eduardnak írt levelében fogalmazott így 1930. február 5-én. Walter Isaacson: Einstein. Alexandra, Pécs, 2009. 7. o.

⁴ A II. világháborút megelőzően a külföldön járt jogtanárok rendszeresen publikálták élményeiket, tapasztalataikat. A mára elfeledett jó szokás felelevenítése szellemében született a szerző tollából egy négyszáz oldalas, három földrész, negyven helyszínt érintő kötet. Lásd Fenyvesi Csaba: A világ különleges országai, szigetei. Kódex Kiadó, Pécs, 2015.

⁵ A játékos ember, a „homo ludens” kutatója, Grastyán Endre megfogalmazta „A játék neurobiológiája” című 1982-es akadémiai székfoglalójában: „Az alap kutatás meghatározóan játéktevékenység, ahol az egyik nagy feszítő- és hajtóerő az ismeretlenség.”

⁶ Vallom magam is, hogy „Az iskolai oktatás sikerét soha nem azon mérhetjük le, hogy hány adatot képes belevetni a diákok fejébe, hanem azon, hogy mennyire képes megtanítani őket a gondolkodásra.” Walter

- b) A 21. századi hatékony oktatási módszertan nem élhet már meg az elődök tapasztalatára épülő hagyományos eszközökből,⁷ az interaktivitás szinte napi követelménnyé vált. A digitális forradalom e körben is megtette a hatását; „taktikai elemként” gyakorta szükség van a power pointos, precíz bemutatókra,⁸ a képi-hangi-demonstratív megjelenítésre,⁹ a gyakorlati élményközeliségre, a közvetlen megtapasztalásra, érzékelésre, megfigyelésre.¹⁰ (Például nyomozási cselekményes, tárgyalásos, büntetés-végrehajtási intézeti, bírósági-ügyészségi, ügyvédi kamarai látogatásokkal, élő perbeszédekkel és szimulált tárgyalásokkal.)
- c) A diákok megismerése, az egyéniesítés, a személyre szabott oktatás-tanítás-igehirdetés még a több száz fős évfolyamok esetében is követelmény, ha máshol nem, akkor a szemináriumok, tudományos diákkörök, szakkollégiumok, (évfolyam-szak-PhD) dolgozatokra felkészítés keretében. Ne feledjük az aranyigazságot: a tanár van a diákért és nem fordítva! Ebbe még annak is bele kell férnie – mivel az egyetemi oktatás része/célja is egyben –, hogy tanítsa meg kérdezni,¹¹ illetve tanulni a diákot. Ez egy életre szóló tanítás, hiszen az egyetemi tanulmányok csak belépők a jogelmélet-jogalkotás-jogalkalmazás örök tanulást igénylő mezőire. (Szoktam volt mondani a katedráról: itt nem joghallgatók ülnek, hanem jogbeszélők! Szíveskedjenek megszólalni, kérdéseket megfogalmazni, érvelni, vitázni, hiszen a „jogász kenyere a szó”, a „jogászé a legszebb színészi pálya”.)
- d) Gnothi se auton, azaz ismerd meg önmagad – hirdette a Delphoi jósdá felirat. A tudásközvetítőnek tisztában kell lennie magával; elsősorban magát kell ismernie, kellő mértéktartással, oldallépéssel, önkritikával kell vizsgálat, görcső alá vetnie

Isaacson: Einstein. Alexandra, Pécs, 2009. 320. o., illetve „Az egyetemnek nem az a célja, hogy a kötelező tanítási idő alatt hallgatóinak fejébe 100 vagy 200 kilónyi könyv tartalmát átréselje, azután ismét szabadlábra helyezvén őket.” Idézet Szentgyörgyi Albert 1930 novemberében az Országos Testnevelési Tanács kongresszusán elmondott felszólalásából.

⁷ A jogtanári előadások retorikai lehetőségeiről, a bőséges tárházról lásd Tremmel Flórián: Igazságügyi retorika. (Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2014.) című kötetét.

⁸ Mértékkel tegyük ezt, hiszen Freund Tamás szerint: „A modern kori kommunikáció igen hatékonyra tette az információ átadását, de ha ez nélkülöz mindenféle személyes kontaktust az emberek között, nem tapasztalhatják meg egymás hanghordozását, mimikáját, illatát, az menthetetlenül lelki elsívárosodáshoz vezet.” Molnár Csaba interjúja, Magyar Nemzet, 2014. március 8. 23. o.

⁹ Vallom, hogy lehet egy szövegnek bármilyen láttató ereje, nem veheti át a kép helyét. (Különösen nem a főleg természettudományra épülő, kifejezetten gyakorlatias alkalmazott tudományág, a kriminalisztika esetében.) A kép – hatásossága mellett – ugyanakkor önmagában nem tud mit kezdeni a lét egyik fontos dimenziójával, az idővel. A vizuális megjelenítéshez szükséges tehát az oksági-következményi magyarázat is. A kettő – a hang/beszéd és a kép – együtt erősebben közvetíti a meggyőző erőt.

¹⁰ Nem feledve Romhányi György megfogalmazását: „Az élő szó – megfelelő didaktikai formában és tartalommal – az egyetemi oktatás leghatékonyabb fegyvere. ... A stimulatív jellegű oktatás (kellő tartalom mellett) amely az oktató tartós személyes ráhatásai folytán sugárzik az oktatottra, annál inkább dolgozik a jövőnek, minél inkább fel tudja kelteni az érdeklődést, megkedveltetni a tudomány-szakot és indukálni a felelősségérzetet az oktatottban saját állandó továbbképzése iránt. Az informatio és stimulatio dinamikus egysége képezi az oktatás-tanulás dinamikus egységének alapp princípiumát. Az oktatónak ki kell lépnie a tudományos elvontság neutralizálásából és szenvedélyes kiállással kell meghódítani a hallgatóságot távlati stimuláció megvalósítására.... Az előadónak meg kell hódítania az oktatás során kifejtett személyes ráhatások révén” Romhányi György: A tantermi előadásról. Orvosi Hetilap, 1979/19. 1119-1120. o.

¹¹ Szókratész óta ismert a vezetékes „kérdéskifejtéses” módszer, melynek lényege szerint a tanár vezeti a hallgatót a (jól megfogalmazott) részkérdések (hipotézisek) feltevésében, megválaszolásában, ilyenformán a diák jut el az önálló gondolkodás folyamatában a végső, bizonyítékokkal alátámasztott eredményhez.

személyét,¹² hogy pontosan tudja közvetíteni az a) pontban már megjelölt tudáshalmazt. Ismernie kell korlátait, stratégiai és taktikai erősségeit, gyengeségeit. Az universitasra épülő tudástranszplantáció csak becsületes, tisztességes, hiteles, eredetiségre, együttműködésre, „csapatmunkára” törekvő,¹³ szervilizmustól mentes, egyenes derekú és gerincű, magát ismerő és nem túl-, de alul sem értékelő tanártól érkezhetsz át megbízhatóan a befogadóhoz. Az egyetemistáknak hosszú távon tökéletes antennáik, membránjaik vannak a valós-hiteles felismerésére, az értékek, a nemes anyag, a tiszta csengésű hang kiválasztására.¹⁴

Ad II. Szeretet

a) *Vannak nagy, mondhatni óriási tudású, lelkiismeretes egyetemi oktatók, talán még számtalan kutatást, monográfiát, tankönyvet is jegyeznek, mégsem sikerül belopniuk magukat a diákok szívébe.* Szándékosan kerültem a szót, hogy a tanítványaikéba, mert általában, ha nincs a tudás mögött/mellett érző, empatikus készséggel bíró szív, akkor igazán követő tanítvány sem bukkan fel hosszú távon. Itt emelem ki azon gondolatomat, hogy szerintem nem az a TANÍTVÁNY, akit tanítottunk, hanem, aki tanult is tőlünk.

Átadás csak úgy lehetséges, ha azt szívből adjuk, ha valóban vonzódunk, affinitásunk, lelkesedésünk, motivációnk¹⁵ van a tantárgyunkhoz. Látjuk annak szépségeit, értékeit és közvetíteni is tudjuk kellő tisztelettel, barátsággal, kedvességgel, szeretettel, és szuggesztivitással. Mintha saját gyermekünk lenne, úgy dédelgetjük, „simogatjuk”, dicsérjük is saját tantárgyunkat. És ez így van rendjén, kell az egészséges elfogultság, elnézés és bátorítás a gyengeségei kapcsán is; alkalmanként a szenvedélyt is megengedhetjük.

b) Szeretni célszerű az oktatás, tudásátadás helyét is. A legkisebbtől a legmagasabb egységig: a tanszéktől a karon és egyetemen át a városig. Erősebb a hit, ha van az intézménynek, a városnak szellemi, építészeti tradíciója, méltó történelme. Ha az ódon falakból (netán) sokszáz év (jog)tudása, tapasztalása árad, ha van kire és mire emlékezni.

¹² Neumann Jánost 1933-as megérkezésekor megkérdezték a Princeton egyetemen, hogy mire lenne szüksége a tanításhoz, gondolkodáshoz, miközben megmutatták a tervezett irodáját. „Egy asztal, egy szék, papír és ceruza. Ja és egy hatalmas szemétkosár, amibe az összes hibámat beleszórhatom.” Denis Brian: Einstein. A Life. Hoboken, N. J., Wiley, 1996. 251.

¹³ A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum 2015 októberi kiállításán Selye János professzorról azt emelték ki többek között, hogy mindig az eredetiséget hangsúlyozta. Arra biztatott mindenkit (kollégát, tanítványt), hogy ne másokat utánozzon, hanem új ötletek mentén kutasson, hiszen a tudományban, művészetben mindig az újdonságok a legvonzóbbak, miközben a régi dolgok feledésbe merülnek.

¹⁴ „A felsőfokú oktatás igazi formájában azonosítható az alkotó tevékenységgel: az alkotóéval, aki az anyagát mindig újra és újra formálja, fejleszti, áttekinthetőbbé teszi; az anyagának tudományos és gyakorlati összefüggéseit gyakran egyéni alkotó értelmezésben fejti ki; folyton javítva a presentatio módját és kialakítja a Szókratész óta jelentősnek ismert személyes ráható kapcsolatot tanítványaival.” Romhányi György: A tantermi előadásról. Orvosi Hetilap, 1979/19. 1123. o.

¹⁵ Freund Tamás szerint: „Minél motiváltabb, minél érzelmgazdagabb tehát valaki – ami például abban nyilvánul meg, hogy szereti a zenét, egyéb művészeti ágakat – annál könnyebben tesz szert új ismeretekre. Az érzelmeink, motivációink alkotta belső világunk, mondhatni ráüti a maga pecsétjét az elraktározni kívánt információcsomagokra. Úgy is elképzelhetjük ezt a folyamatot, mintha belső világunk habarcsával vonnánk be az információtéglákat. Minél vastagabb ez a habarcs, annál könnyebben egymáshoz ragadnak a téglák, annál nagyobb, stabilabb építményt lehet emelni belőlük. Nagyon fontos ezért, hogy hagyjunk időt belső világunknak, hogy elvégezze a feladatát, ugyanakkor gazdagítsuk és alakítsuk egyedivé ezt a belső világot. Ezt szolgálja a zene, a költészet, a képzőművészet és minden más, az érzelmekre ható impresszió, például az emberek közötti érintkezés is.” Molnár Csaba interjúja, Magyar Nemzet, 2014. március 8. 23. o.

Felemelő érzés a tanárnak, ha „otthon érzi magát”,¹⁶ ha – sporthasonlaltal élve – mindig hazai pályán játszhat akár az épületen, akár a városán belül. Büszkeséggel, erővel, méltósággal töltheti el a hely, a helység szelleme és ezt közvetítheti és közvetíteni is kell az újaknak, a most jötteknek. Tanár kollégáknak, ifjú kolléga-jelölteknek, a jurátusoknak is.

c) A példaszerű jogtanárnak szeretnie kell a tantárgyán, témáján kívül a hallgatót is. Az IQ mellé fel kell sorakoznia az EQ-nak is, csak azon tanárookra emlékeznek jó szívvel a jogot végzetek, akikből áradt a másokért való élés, a más is szeretni tudás, az intellektuális partnerkapcsolati igény, a tiszta egyszerűség,¹⁷ a barátságosság, a türelem,¹⁸ a megértés, a nem elvtelen közvetlenség, a jóindulat, az egészséges magabiztosság és a kételkedés bátorsága egyaránt. Aki engedte, hogy a, sokszor lappangó tehetségű¹⁹ „csiszolatlan gyémántok”, Bachman Zoltán Kossuth-díjas építész professzor szavaival élve a „csillagszeműek” megőrizték és fejleszték (sokszor kritikus, kezdeményező, alkalmanként lázadó) egyéniségüket, belső méltóságukat, hogy önálló, szuverén, kreatív, nyitott, folyton érdeklődő, szárnyaló képzelőerejű, újdonságokat felfedező, ötletekkel bíró, intuitivitást sem mellőző, eredeti gondolkodókká, saját következtetéseiket bátran levonó, intellektuálisan teljesen szabad, „csiszolt drágakövé” váljanak.²⁰

d) Végül a tantárgy, az alma mater (a város), a téma és a diák után még egy fontos alanya kell, hogy legyen a tanári szeretetnek. Ez pedig maga a tanár. Aki nem szereti önmagát, az másokat sem tud igazán. Mértékkel kell érezni persze. Túlzásba esni nem szabad. A narcisztikus, önmaga ajnározásával, elhalmozó önszeretével és öntekintélyével²¹ elfoglalt (még ezt hirdető is) tanár példakép nem lehet, inkább taszító (az egyébként is általában szerényen) meghúzó, visszafogott, ám realista diák szemében.

Ad III. Humor

a) Láthatunk, hallhatunk a katedrákon nagy tudású, szeretni képes tanárokat, ám mégis hiányérzete van sokszor a hallgatóságnak. A jóindulatú előadások (alkalmanként inkább monologizálások) szárazak, unalmasak, nedv nélküliek. Utóbbi szót nem véletlenül használtam. Ugyanis a humor latin eredetű kifejezés és nedvet jelent. Ez színesíti az előadást, és magát az előadót is. Bölcs megfigyelésből fakad, hogy akinek van humora mindent tud, akinek meg nincs, az mindenre képes. Többen óvakodnak a

¹⁶ Oravecz Imre Kossuth-díjas író nemrégiben azt mondta egy interjúban, hogy azért költözött el a fővárosból vidékre, mert úgy érezte, hogy amint kilép a pesti lakása ajtaján „már nincs otthon”.

¹⁷ Szentgyörgyi Albertnek tulajdonítják a találó mondás alapját: *Ha egy tanár nem tudja elmondani a tantárgya lényegét egy 8 éves gyermeknek érthetően, akkor kontár a szakmájában. (Newton megfogalmazásában: „A természet kedveli az egyszerűséget”).*

¹⁸ „Száz kilométeres sebesség mellett senkinek nem látni az arcát. Egybefolynak a részletek.” Végh Alpár Sándor: *Legyél vándor! Magánkiadás*, Budapest, 1994.

¹⁹ Spíró György szerint: „Született tehetség csak a matematikában és a zenében létezik.” (HVG, 2014. január 11. 30.o.) Egyetértve a gondolttal hozzáteszem, hogy a jogtudományban (csakúgy mint az irodalomban, képzőművészetben) nagyon keményen meg kell küzdeni azért, hogy az esetlegesen lappangó „tehetséget” (ha egyáltalán beszélhetünk ilyen készségről a jogtudomány körében) kihozza, kipréselje magából az ember.

²⁰ Buzsáki György USA-ban élő, Agy-díjas kutató szerint: „Durva becslések szerint a tudományos felfedezések 50%-a a tudósoknak mindössze 5-10%-ához kötődik. Ez figyelemre méltó adat: nagyon kevés ember nagyon sokat produkál. Viszont ahhoz, hogy 100% tudáshalmaz legyen, sok más ember munkájára is szükség van: be kell hozni a maradék 50% felfedezést, mely nem az említett 5-10% különleges csoport terméke.” Az agy jobb, mint a komputer. Harka Éva interjúja. Univ. 2014. nov. 3. 12-13. o.

²¹ Einstein-i bölcs mondás: „A tekintély iránti tisztelet az igazság legnagyobb ellensége.” Walter Isaacson: *Einstein*. Alexandra, Pécs, 2009. 90. o.

humortalan (nem derűs, nem vidám, kellően szomorkás) emberektől, így a tanárok esetében is nagy hátrány, ha „sótlanságot” érzékel a diák, ha nincs „cum grano salis” vagyis csipetnyi sóval fűszerezve a mondanivaló, a személyiség.

- b) *A humornak ezernyi változata van,²² így elvi élel csak az adható irányfényként, hogy az nem fordulhat gúnyba, diákon való élcelődéssé, még rosszabb esetben megalázóvá, durvává, obszcénné. Csak akkor erkölcsös, ha nem más (diák, tanártárs) kárára történik.*

Ad IV. Rend

- a) Az egyik szabadon választott órám jöttem rá, hogy nem elég az első hármas, a TUSZEHU. Ugyanis a hátsó sorokban három diáklány folyamatosan csevegett egymással, nevetgéltek az egyébként (a többség szerint) tartalmas, szeretettjeljes, humorral fűszerezett tanórán. Megmutatkozott a nagy igazság, hogy *REND* nélkül nincs igazán mérhető teljesítmény, kreativitás, érdemi munkavégzés, eredmény produkálás. (Ahogy a népi mondás üzeni: „Rend a lelke mindennek.”)
- b) *Rendnek kell lenni elsősorban a tanár fejében.* Magas erkölcsű elvhűségen és tudásalapon van esély csak hiteles, hosszú távú, igényes tudásátadásra.²³ A tanári tisztességes gondolatokat csak rendezett, kiegyensúlyozott agy/elme/személyiség/ego továbbíthatja. Ami elhangzik, a szó csak rendszerben folyhat ki, annak helyénvalónak, odatartozónak és odaillőnek, kellően nemesnek és tisztának is kell lennie. Ez még a ruházatra, megjelenésre, metakommunikációra, testbeszédre,²⁴ a használt tárgyakra is értendő. Mindezek csak alapos odafigyelés, felkészülés, *REND*szeres (egokorlátozó) fejlesztés, edzés és tervezés után jöhetnek elő.
- c) Rendre van szükség a diákok körében is. Csak fegyelmezett tanórai és tanórán kívüli magatartással lehet érdemi eredményeket elérni a jogelmélet, joggyakorlat körében is. Tapasztalatom szerint az Országos Tudományos Diákköri Konferenciákat nyerő diákokat meg lehet nézni. Rendszeretük, szorgalmuk, határidőkre való figyelmük, lelkiismeretük, belső és külső rendjük (a tudás- és témaszereteten túlmenően) viszi őket előre és érnek el kimagasló eredményt-eredményeket.
- d) A *REND* nem keverendő össze bármiféle parancsuralmi rendszerrel, diktátumok által kikényszerített álrenddel. *Belülről (belső harmóniából) kell fakadnia, ám mindenképpen külső megjelenésének is kell lennie.* A rendetlenségben ugyanis mások is könnyen azzá válnak, az „edzések” lazasága teljesítmény hiányhoz, rendetlenséghez vezet. Szoktam mondani: „az erős edzések, könnyed meccsek” híve vagyok, és nem fordítva. Utóbbiak lehetnek kellemesek ideig-óráig, de hosszú távon nem járnak

²² Lásd erről részletesen a szerző tollából származó kötetekben: A jog humora. Kódex Kiadó, Pécs, 2003. illetve: A jog humora és rejtélyei. Kódex Kiadó, Pécs, 2010.

²³ Hankiss Elemér megfogalmazásában: „Újra és újra a semmiből kell kezdeni, és évek hosszú munkájával lehet csak eljutni egy bizonyos szintre. De megvan ennek a csapongásnak az öröme is, a felfedezés remek élmény.” Pion István: Hankiss Elemér halálára. Magyar Nemzet 2015. január 12. 10. o.

²⁴ A kutatások szerint a hallgatóságra tett hatás 55%-át a testbeszéd (testtartás, gesztusok, szemkontaktus), 38%-át a hangszín és csak 7%-át képviseli az előadás tartalma.” Joseph O’Connor-John Seymour: NLP – Segítség egymás és önmagunk megértéséhez – Pszichológiai gyakorlatok. Bioenergetic Kiadó Kft, Budapest, 2013. 56. o.; illetve Kondákor Ferenc: Beszéd, élőbeszéd, perbeszéd, vádbeszéd. In: Vókó György (szerk.): Tiszteletkötet dr. Kovács Tamás 75. születésnapjára. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2015. 200. o.

haszonnal, nem szolgálják sem a tanár, sem a diák, végeredményben a jogászság, a jogászai hivatásrend érdekeit.

V. Záró gondolatként

Nem véletlenül utaltam az utolsó sorban a hivatásrendre és nem a foglalkozásra, szakmára, pályára. Ugyanis az emberi közösségekben, a civilizált társadalmakban a papi és orvosi hivatás mellett a szintén fokozott felelősségű jogászé is a magas státuszú és presztizsű rendekbe tartozik. „Ennek végső soron az a gyökere, hogy a professziók tagjai, a papok, az orvosok, a jogászok sok szempontból „élet és halál urai”,²⁵ de legalábbis tudásuk következtében a kontroll gyakorlóit a laikusok fölött.”²⁶ Ez adja a jogtanár – fokozott – felelősségét is.²⁷

²⁵ Ami a másik tantárgyam, a büntetőeljárás súlyát illeti, Király Tibor örökbecsű szavait idézem: „A büntetőeljárás olyan hatalom, amely embereket törölhet ki az élők sorából, megfoszthatja őket szabadságuktól, vagyonuktól, becsületüktől. A büntetőeljárás útján békeidőben is háborút lehet folytatni. A büntetőeljárás az emberi szenvedélyek ütköző tere. A büntetőeljárásban a bírák rosszindulata, tévedése vagy tudatlansága tragikus következményekkel járhat. Ez a magyarázat annak, hogy a büntetőeljárás lefolytatását jogi normák közé szorítják, nem bízzák a mikénti lefolyást kinek-kinek a kénye-kedvére. Igyekeznek olyan szabályokat felállítani, melyek háttérbe szorítják az egyéni elfogultságot, a szenvedélyt, a rosszindulatot, a bosszút és kizárják a tévedést.” Király Tibor: A védelem és a védő a büntető ügyekben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962. 121. o.

²⁶ Fónai Mihály-Barta Attila-Gyüre Annamária Csilla-Pénzes Ferenc: A joghallgatók reputációja és professzióképének néhány eleme. *Pro Futuro*, 2014/2. 12. o.

²⁷ A legenda szerint amikor akadémikus lett Kodály Zoltán, megkérdezték a tanítványai hogyan szólítsák ezek után. Akadémikusnak, professzornak? A mindig szerény Kodály Zoltán azt felelte: „Tanár úrnak, mint eddig.” Ennél többet mi sem kívánhatunk magunknak.